

**Hrvatsko arheološko društvo, Grad Metković,
Arheološki muzej Split,
ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U NARONI
I DOLINI NERETVE,
Izdanja HAD-a, vol. 22, Zagreb - Metković - Split 2003.,
432 str.**

Iz tiska je, na samom kraju 2003., izašao zbornik radova sa znanstvenoga skupa *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, koji je održan od 6. do 9. listopada 2001. Kao što u predgovoru kaže urednik Emilio Marin, veliko je zadovoljstvo ponovo bilo okupiti arheologe na istoj zadaći kao 1977. god., kada se sličan skup, u organizaciji Hrvatskoga arheološkoga društva, također održao u Metkoviću, te nakon toga objelodaniti zbornik radova, koji je opsegom za stotinjak stranica nadmašio onaj stari. Razlog zadovoljstvu tim je veći što je u međuvremenu Narona, upravo zaslugom urednika Marina, postala arheološka senzacija i što će odsada na zemljovidu Rimskoga Carstva COLONIA IULIA NARONA biti neizostavan toponim. Zbornik sadržava 25 radova, izlaganja sa znanstvenoga skupa, te jedan naknadno uvršteni rad i bibliografiju o Naroni.

Logično je što zbornik počinje radom **E. Marina**, *Naronitanski Augusteum i arheološka istraživanja u Naroni 1988.-2001.* (str. 11-50). Auktor, netom izabrani član Francuske akademije, prikazuje rezultate arheoloških istraživanja u Naroni, čiji je voditeljem bio u navedenu razdoblju. Istraživanja u Vidu bila su fokusirana na više lokaliteta. Prvo je istražen prostor pored crkve sv. Vida i unutar nje, gdje se došlo do otkrića starokršćanske, fresko oslikane krstionice iz 5. st. Zatim je istražena druga starokršćanska crkva, izvan gradskih bedema, na predjelu Erešove bare, te dio bedeme s kulom pored nje. Naravno, najveće i najspektakularnije otkriće, o čemu se mnogo pisalo i snimalo, bilo je na forumu u središtu Narone, gdje se i danas nalazi seoski trg. Ispod štalskoga gnoja, na lokalitetu Plečaševe štale, iz zemlje je izronio, vjerojatno cjelovit postav hramskih kipova iz

1.- 2. st. Uz prvoklasne mramorne kipove rimske carske dinastijske skulpture (Augusta, Tiberija, Klaudija, Vespazijana, Livije i dr.), njih 15, pronađeni su i natpisi, tako da su razbacani kipovi, koje je oborila revna ruka kakva mladokršćanina, pružili autentičan prizor izgubljena bljeska moćnoga Carstva s božanskim Augustom na vrhu. Auktorova je pretpostavka da je u naronskome Augusteju možda bilo i preko 20 kipova. Marinov rad, popraćen obiljem fotografija i crteža, zacijelo će pomno biti iščitavan u stručnim krugovima i listan u radoznalim rukama.

U radu **Z. Rudeža, M. Oreba, N. Bobanovića i S. Kovačića**, *Muzej Narona - arheološki park sa središnjom građevinom. Sažet prikaz programa za raspis arhitektonsko-urbanističkoga natječaja* (str. 51-65), autori prezentiraju urbanističke propozicije za rješenje Muzeja Narona, u kojemu je predviđen arheološki park sa središnjom građevinom - muzejom s popratnim sadržajima in situ. Na žalost, radovi oko izgradnje čitava kompleksa, nakon odabira rješenja, začudno kasne.

I. Donelli, *Neka zapažanja tijekom konzervatorsko-restauratorskih radova na skulpturama iz Augusteuma Narone* (str. 67-73), zanimljiv je poradi pristupa čišćenju i konzervaciji skupine mramornih kipova iz Augusteja u Naroni. Splitski konzervatorski tim, na čelu s Donellijem, odlučio se za uporabu pjeskarnika, kojom se skulpture najmanje oštećuju, a pritom se zadržava stara patina. Treba naglasiti da je restauracija i konzervacija takve skupine kipova dugotrajan, skup i zahtjevan posao, koji Splitski muzej obavlja iznimno brzo i uspješno.

Znatna pomnija posvećena je obradi tzv. sitnoga arheološkoga materijala iz Narone: jantara, gema, koštanih i metalnih predmeta, te novca. O tome govori šest radova: **J. Mardešić**, *Jantar iz Narone* (str. 75-83), **Z. Buljević**, *Naronitansko staklo* (str. 85-117), **S. Ivčević**, *Antički koštani predmeti iz Narone* (str. 119-128), **S. Ivčević**, *Antički metalni predmeti iz Narone* (str. 119-167), **B. Nardelli**, *Sulle gemme da Narona nel Museo archeologico di Spalato /Geme iz Narone u Arheološkome muzeju u Splitu/* (str. 169-181), **M. Bonačić Mandinić**, *Pecunia Naronitana* (str. 183-197). U Naroni je pronađeno 9 jantarnih predmeta (aplike i prstenje), što je znatno manje nego u Saloni. Od staklenih naronskih artefakata, koje je opisala Z. Buljević, a koji se čuvaju u Arheološkom muzeju Split i u Arheološkoj zbirci Vidi, među 68 primjeraka najviše je balzamarija. S. Ivčević obradila je 16 koštanih predmeta, uglavnom svakodnevna pribora rabljena u kućanstvu, te 67 metalnih predmeta: fibula, pinceta, spatula, naušnica, igala, ključeva i sl. Članak je popraćen nizom dobrih fotografija u boji. Naronske geme, koje se čuvaju u gliptičkoj zbirci Arheološkoga muzeja Split, raznovrsne su, kako materijalima tako i motivima. Zastupljeni

su primjerci sa stilskim osobitostima bliskih rimskoj republikanskoj produkciji. Na fotografijama prikazana su 22 primjerka gema. Numizmatički nalazi na području Vida nisu često mikrotopografski poznati, ali su raznovrsni, uglavnom bakrenjaci i srebrenjaci iz grčkoga, rimskoga (republikanskoga i carskoga), te bizantskoga doba. U članku za zbornik M. Bonačić Mandinić prikazuje 56 primjeraka, sve iz arheološke zbirke Vid.

U radu **J. Vučića**, *Ranokršćanska kamena plastika Narone* (str. 199-214) donose se nalazi kamena materijala, uglavnom s crkvenih objekata: prozorski pilastri, imposti, konzole, kapiteli, ulomci pluteja i sličnih kamenih ulomaka. Dio ih je ugrađen u kuće mještana. Vjerojatno su proizvod mjesnih radionica. U članku **Ž. Miletića**, *Religijski život u Naroni* (str. 215-219) saznajemo da je naronitanski konvent bio snažno romaniziran, autohtona imena rijetka su, kao i domaći kultovi. Snažni su kultovi boga Libera, Merkura, Cerere i Jupitra. Iz bogate natpisne građe u radu **M. Glavičića**, *Naronski magistrati i drugi gradski uglednici* (str. 221-232) pratimo vrhovne magistre kolonije (quattuorviri), kvestore, sevire, duovire i druge magistre. Naronski magistrati najvećma vuku podrijetlo od bogatih italskih trgovaca, ali ima i gradskih oslobođenika. Zaleđe Narone, u sklopu *Conventus Naronitanus*, obiluje epigrafičkim spomenicima, o kojima iščitavamo u radu **R. Dodiga**, *Epigrafički spomenici iz Naronitanskoga konventa* (str. 233-252). Opisano je 9 natpisa, od kojih se 7 objavljuje prvi put. Potječu iz Posušja, Čitluka, Gruda, Ljubuškoga, Stoca i Vrgorca. Među njima najvrjedniji je onaj iz Posušškoga Graca, gdje se prvi put spominje M. Servilius, dosad nepoznati carski namjesnik (legatus pro praetore Caesaris Augusti). Autor pretpostavlja da se radi o konzulu M. Serviliju, Gajevu sinu, koji je mogao biti konzulom 3. god., a namjesnikom Ilirika možda 4.-6. god. **V. Paškvalin**, *Arheološki nalazi iz Mogorjela kod Čapljine* (str. 253-266), opisuje nepoznate sitne nalaze iz Mogorjela, koji su nakon Patscheva iskanjanja (1899.-1903.), dospjeli u spremište Zemaljskoga muzeja BiH u Sarajevu. Radi se o željeznim češljevima, ulomcima tkalačkoga stana, dijelovima srebrnih naušnica i zrcima nakita. **B. Šiljeg**, *Neki antički lokaliteti Naronitanskoga agera* (str. 267-276), donosi zanimljivosti o pojedinim lokalitetima unutar Naronitanskoga agera, od kojih su najmarkantniji oni s nazivom Glavica. **M. Zaninović**, *Područje Neretve i srednjojadransko otočje* (str. 277-287), potvrđuje da je kod Narone bilo prastaro trgovište, u čijoj su blizini bile grčke kolonije i u dolini Bregave utvrđeni Daorson, danas Ošanići blizu Stoca. Povijesni procesi i silnice, koji su vladali u grčko doba, nastavili su djelovanje i dolaskom Rimljana. Sličnu temu obrađuje i **V. Begović - Dvoržak**, *Plovni put prema Neretvi i Naroni - kasnoantički lokaliteti na otoku Mljetu* (str. 289-303). Naime, dio puta,

koji je išao oko Pelješca i rijekom Neretvom, činio je komunikaciju prema važnom trgovačkom središtu za čitavo područje unutrašnjosti - Naroni. **D. Radić**, *Uloga doline Neretve i "otočnog mosta" u povezivanju istočne i zapadne jadranske obale* (str. 305-320), podastire tvrdnje o kulturnom zajedništvu doline rijeke Neretve crtom Korčula - Palagruža - Monte Gargano. Iznose se podaci iz paleolitika, neolitika, eneolitika i razdoblja Cetinske kulture. Na tom tragu je i rad **B. Marijanovića**, *Značenje Neretve u prostornom rasporedu prapovijesnih kultura* (str. 321-328). Međutim, autor podvlači činjenicu da je istodobno rijeka Neretva bila i prirodna granica, koja je razdvajala pojedine kulture, što se uočava na stilskim razlikama u nalazima zapadno i istočno od Neretve. Istraživački dvojac **S. Forenbaher, T. Kaiser i B. Kirigin**, *Ilirsko svetište u Spili kod Nakovane* (str. 329-331), donosi rezultate sjajnih otkrića 1999. god. u dotad nepoznatu kanalu Spile kod Nakovane na Pelješcu. Riječ je o ilirskom svetištu iz razdoblja helenizma, u čijem se središtu nalazi stalagmit faličkoga izgleda. Auktor **R. Jurić**, *Srednjovjekovna nalazišta donjoneretvanskoga kraja* (str. 333-368), posložio je srednjovjekovna nalazišta i arheološke lokalitete u Poneretavlju: Vratar, Brštanik, Desne, Koš, Gračinu, Borovce, Vid, Ploče i Osinj. Premda je riječ o rekognosciranjima, njihovim iščitavanjem može se upotpuniti arheološka karta donjoneretvanskoga kraja.

Slijede radovi s područja srednjega toka Neretve, susjedne Hercegovine. **S. Vasilj**, *Lokalitet Crkvina u Hutovu kod Neuma* (str. 369-374), opisuje zaštitno istraživanje na lokalitetu Crkvina u Hutovu, koje je provedeno tijekom 1990. god. Na tom mjestu bila je zapažena nekropola stećaka, ali i crkvice skromnih dimenzija. U članku **T. Anđelića**, *Srednjovjekovne crkve u Tepčićima kod Čitluka i Trijebnju kod Stoca, Hercegovina* (str. 375-378), donose se rezultati istraživanja dviju srednjovjekovnih crkava na lokalitetima Crkvine u Tepčićima (Čitluk) i u Trijebnju (Stolac). Njihova okvirna datacija je u vremenu od 11. do 14. st. Sličnih su značajki kao i crkvice u Dalmaciji (Ston) i istočnom dijelu Hercegovine. Nalazi keramike u grobljima vrlo su oskudni. Uz crkvu u Trijebnju pronađena su i tri stećka. O ubikaciji naselja, trgovišta i utvrda u donjem toku Neretve saznajemo iz rada **M. Sivrića**, *Srednjovjekovna humska župa Luka* (str. 379-396). Donose se podaci, uglavnom arhivalni, o Gabeli (Drivima), Brštaniku, Novom u Luci, Vrataru, Košu i o manjim mjestima u župi Luka. Uz rad priložen je pregledan zemljovid i faksimili povelja i oporuka. Gabela je uvijek izazivala pozornost, kako kod povjesničara tako i kod arheologa, što se može iščitati iz rada **A. Zelenike**, *Srednjovjekovni sakralni objekti u Gabeli* (str. 397-400). Auktor je glavnu pomnju usmjerio na podatke o sakralnim objektima, crkvama sv. Stjepana, sv. Vida i sv. Marije.

Uz većinu radova sa znanstvenoga skupa objavljen je i rad **F. Oreba**, *Dyggveov projekt župne crkve Blažene Djevice Marije u Vidu kod Metkovića* (str. 401-416). U njemu se iznose podaci o crkvama iz 15. i 17. st. izgrađenima na zaravni brežuljka iznad Vida. Na kraju je vrlo korisna i uporabljiva *Bibliografija o Naroni 1981.-2002.* (str. 417-431), koju je priredio **A. Duplančić**.

Nedvojbeno da je zbornik radova *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve* značajno, inovativno i korisno izdanje za arheologe i povjesničare, ali i za sve ljubitelje i istraživače doline Neretve i njezina zaleđa. Treba čestitati Hrvatskom arheološkom društvu, Arheološkom muzeju Split i Gradu Metkoviću, koji su uspjeli prikupiti, urediti, stručno i jezično, te tiskati radove u vrlo kratkom vremenu za takve vrste publikacija.

Radoslav Dodig